

ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΓΕΝΑ

Κριτικά κείμενα

Ἀνθολόγηση κειμένων, ἐπιμέλεια

ΣΑΒΒΑΣ ΠΑΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΙΓΑΙΟΝ

Λευκωσία 2001

ISBN 9963 - 596 - 72 - X

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ
και πρώτες δημοσιεύσεις

Σάββας Παύλου, *Προλογικό σημείωμα*.....7

Χρονολόγιο Νάσου Βαγενά.....9

ΓΕΝΙΚΑ

Hero Hokwerda, *Επίλογος* (σε μίαν ολλανδική εκδο-
ση ποιημάτων του Βαγενά)
[στον τόμο: Nasos Vagenas, *Biografie en andere
gedichten*, Αμστερνταμ 1990, σ. 175-183 και περ.
Ελίτροχος, Πάτρα, Χειμώνας 1996, αρ. 8, σ. 181-186] 13

Βρασίδης Καραλής, *Η ποίηση του Νάσου Βαγενά ή
Το αδιέξοδο της αμορφίας*
[περ. *Ο Πολίτης*, Αθήνα, Οκτώβρης 1991, αρ. 115,
σ. 57-64] 22

Caterina Carpinato, *Για την ποίηση του Νάσου Βαγενά*
[περ. *Ακτή*, Λευκωσία, Χειμώνας 2000, αρ. 45, σ. 35-38] 47

CATERINA CARPINATO

Για την ποίηση του Νάσου Βαγενά

Ο Νάσος Βαγενάς γεννήθηκε στη Δράμα, μια μικρή πόλη της βόρειας Ελλάδας, το 1945 και ζει στην Αθήνα. Άρχισε να δημοσιεύσει τους πρώτους του στίχους αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας (1974) και γρήγορα διακρίθηκε ως μία από τις αντιπροσωπευτικές φωνές της «Γενιάς του '70», ή «Της αμφισβήτησης», όπως έχει και αλλιώς αποκληθεί ένας αριθμός νέων ποιητών που έκαναν αισθητή την εμφάνισή τους κατά τη δεκαετία του 1970. Η ποιητική παραγωγή εκείνων των χρόνων χαρακτηρίζεται από μια νέα διάθεση, αφενός αποστροφής προς το δικτατορικό καθεστώς και αφετέρου δυσπιστίας προς τα παγιωμένα οράματα, μια διάθεση που υπέκρυπτε και έναν νέο πολιτικό τόνο. Ο Βαγενάς, μολοντί ένας από εκείνους που συνθέτουν αυτό τον

Εισαγωγή σε ιταλική μετάφραση επιλογής ποιημάτων του Βαγενά: Nasos Vaghenás, *Vagabondaggi di un non viaggiatore*, a cura di Caterina Carpinato, Crocetti Editore, Milano 1997.

τόνο, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ποιητής πολιτικός ή κοινωνικός. Ωστόσο δεν είναι ούτε και ποιητής ενός ατομικού οράματος. Η ποιητική εμπειρία του διακρίνεται από μίαν ιδιαίτερη διάσταση, έξω από τα σχήματα στα οποία η κριτική ταξινομεί τη μεταπολεμική ελληνική ποίηση.

Πολλά από τα ποιήματα των ποιητών της γενιάς του '70 τα οποία χαρακτηρίζονται από μια δημοκρατική φόρτιση, παρότι συγκινητικά, φαίνονται σήμερα πεπαλαιωμένα. Η ποίηση του Βαγενά, απεναντίας, με τη λιτή ουσιαστικότητά της, διατηρεί το σφρίγος της αμείωτο. Συγχρόνως η κρυστάλλινη καθημερινότητά της αποκλίνει, με λεπτό αλλά δραστικό τρόπο, και από την πιο πρόσφατη ποιητική παραγωγή, που φαίνεται να καλλιεργεί μίαν επιστροφή στα παλαιά προμοντερνιστικά σχήματα του αυστηρού έμμετρου στίχου. Αναπλάθοντας την προσωδία του παλαιού έμμετρου λόγου μέσα από την εμπειρία του ελεύθερου στίχου ο Βαγενάς έχει δημιουργήσει ένα προσωπικό προσωδιακό μέσο ικανό να συμβολοποιήσει την αίσθηση του συγκεκριμένου, που φαίνεται να είναι το ποιητικό ιδεώδες του.

Η ποίηση του Βαγενά είναι μια εμπειρία του πραγματικού φτιαγμένη από μνήμες που αναδύονται από ένα παρελθόν ανεξερεύνητο και από την υποβλητικότητα που περιέχουν τα συστατικά της καθημερινότητας. Απορρέει από ένα εσωτερικό μέτρο («η ποίηση γεννιέται στο στόμα», γράφει ο Βαγενάς), από λέξεις που συχνά χειραγωγεί η επιδέξια χρήση των σημείων στίξεως δίνοντάς τους μίαν ανοίκεια δραστικότητα. Είναι οι ανάγλυφες, με αυτόν τον τρόπο, λέξεις εκείνο που εγκαθιδρύει τον ρυθμό και τον ήχο της φράσης, εγχαράσσοντας με το κοπίδι της ειρωνείας, που είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό της ποίησης του Βαγενά – τους στίχους στην ευαισθησία

του αναγνώστη. Στο ποίημα «Η γέννηση της Αφροδίτης», λ.χ., ο ποιητής με έναν ηθελημένα μελοδραματικό ερωτικό μανιερισμό γράφει ότι θέλει να κλείσει τη γυναίκα του σε ένα κοχύλι. Οι στίχοι του, στην πραγματικότητα, είναι μια «ζωγραφική» εισαγωγή στον Μποττιτσέλλι που, όπως ο ποιητής, είχε ανάγκη από εκείνες τις ελαφρές αποχρώσεις και τους γλυκερούς τόνους, που του επέτρεπαν να αποτυπώσει εναργέστερα τη στιγμή πριν από τον ερωτικό χωρισμό. Σε αυτή την προοπτική της ερωτικής απομάκρυνσης οι λέξεις του Βαγενά αποκτούν μια περιπλοκότερη φόρτιση, πέρα από τον αρχικό «λυρικό ρομαντισμό».

Σε αυτή τη σύντομη εισαγωγή θα σταθώ μόνο σε τρεις λέξεις - κλειδιά: έρωτας - χρόνος - θάνατος. Τρεις μονάδες που για τον Βαγενά συνδέονται εσωτερικά μεταξύ τους. Η φυσική επαφή με τη γυναίκα και τον έρωτα είναι ήδη ανάμνηση την ίδια στιγμή την οποία τελείται, όμως είναι ίσως το μόνο που έχει ο άνθρωπος για να εξαπατήσει, έστω για μια στιγμή, τον θάνατο. Στα κομμάτια της ανθρώπινης επαφής ανάμεσα σε δύο σώματα που αγαπιούνται (ή που αγαπήθηκαν) ο ερωτευμένος άνθρωπος διακατεχόμενος από το πάθος εκμηδενίζει στο μυαλό του την αίσθηση του χρόνου και την παρουσία του θανάτου. Οι στιγμές του έρωτα, λοιπόν, βρίσκονται εκτός χρόνου, είναι οι μοναδικές στιγμές κατά τις οποίες ο άνθρωπος υποτάσσει την πραγματικότητα και ζει υλικά το όνειρο, την ψευδαίσθηση και την ακύρωση των σχέσεών του με την κανονική ροή των ημερών. Ωστόσο ο χρόνος κομματιάζει ακόμη και το πεδίο του έρωτα διαβρώνοντας με αποφασιστικότητα την κατάσταση της ευτυχίας και επαναφέροντας τον άνθρωπο στην πραγματικότητα. Ο Βαγενάς καταλήγει στην οδυνηρή, όμως αδιαμφισβήτητη, διαπίστωση ότι

εκείνη η στιγμή της ψευδαίσθησης είναι ήδη ακυρωμένη: όχι μόνο δεν μπορεί να ξεγελάσει τον χρόνο και τον θάνατο, αλλά και ο ίδιος ο έρωτας (ο φυσικός;), το μόνο αντιφάρμακο που υπάρχει, είναι προγεγραμμένος, δηλητηριασμένος από την αποτρόπαιη παρουσία του «ερπετού»:

Δεν υπάρχει τίποτα που το νυσταλέο ερπετό του χρόνου να μη μπορεί να επινοήσει. Κάποτε αγγίζει με τη γλώσσα του τον ουρανό κάποτε γλιστράει αόρατο πάνω από τα σώματα δύο εραστών, αφήνοντας ίχνη που πολύ σύντομα αποδεικνύονται ανεξίτηλα.

Για τον Βαγενά, λοιπόν, η σχισμή που χωρίζει τη ζωή από τον θάνατο, όσο λεπτή και ανεπαίσθητη μπορεί να φαίνεται, είναι στην πραγματικότητα το χείλος ενός απέραντου βαράθρου: στους στίχους του ποιήματος «Βιογραφία, III» ο ταξιδιώτης με το γαλάζιο πουκάμισο, ο ιδρωμένος οδηγός του λεωφορείου και ο ποιητής ταξιδεύουν μαζί προς τον θάνατο, παρά το γεγονός ότι ο πρώτος λέει πως πάει στην Κατερίνη. Ο θάνατος είναι για τον Βαγενά κάτι το αδιόρατο, όπως η σκόνη που η καθαρίστρια των στίχων του ποιήματος «Μελέτη θανάτου» σκουπίζει κάθε μέρα. Είναι ένας φαύλος κύκλος, ένα ζώο που παραμονεύει, ενώ «κάθεσαι στον καθρέφτη για να βάψεις τα μάτια σου». Ανάμεσα στα πράγματα της καθημερινότητας, που τα ζωογονεί μια ωφέλιμη και υγιής αταξία, υπάρχει μια πόρτα «απ' όπου μπαίνουν βγαίνει ο θάνατος».

Μεσα σ' αυτά τα συμφραζόμενα, στα οποία δεν υπάρχει ελπίδα, ο θάνατος δεν εμφανίζεται ποτέ με σκοτεινές αποχρώσεις ή με αποτρόπαιο πρόσωπο: παραμένει πάντα διακριτικός, όπως η σκόνη:

«Ο θάνατος δεν είναι τίποτα», μου έλεγε
τις προάλλες ένας ταξιτζής.
«Μια απλή διακοπή του φωτός. Όπως όταν
δεν έχεις να πληρώσεις το ηλεκτρικό».

Ο Βαγενάς επιμένει λοιπόν στη μελέτη της βρα-
δύρυθμης καθημερινής αποσύνθεσης, της αναπότρε-
πτης θανατικής διαδικασίας που διαπερνά και ανα-
τρέπει τους πάντες, ωστόσο δείχνει να διακατάχεται
από μίαν ανομολόγητη επιθυμία αιωνιότητας, όταν
απευθύνει έναν παθητικό ύμνο στη σελήνη. Στη σε-
λήνη που, στην αταραξία της «απορροφά όλη τη θλί-
ψη / εξαγνίζει όλα τα ανομήματα». Όμως στους στί-
χους του φαίνεται ότι ούτε η σελήνη μπορεί να εξαί-
ρεθεί από τον θάνατο. Το αδυσώπητο διαγράφεται
με λεπτότητα στους τελευταίους στίχους της «βάρ-
βαρης» ωδής του στη σελήνη:

*είσαι κυρίως ο ήχος από τ' όνομά σου
είσαι η ορατή πλευρά του μηδενός.*

Για τον Βαγενά η έρις την οποία κάθε άνθρωπος
αναπτύσσει με το είναι του είναι ένα πρόβλημα του
χρόνου, όμως οι στίχοι του αναδίδουν μια παγανι-
στική επιθυμία υπέρβασης του χρόνου. Η αναζήτηση
ενός αισθήματος θρησκευτικότητας ασφαλώς θα
υπονόμευε αυτήν την ποίηση. Για τον ποιητή η ύπαρ-
ξη, «δώρο» θνητό, δεν είναι μια αναπότρεπτη πραγ-
ματικότητα, αλλά ένα μυστήριο προς εξιχνίαση. Η
εξερεύνηση όμως αυτού του μυστηρίου δεν πραγμα-
τοποιείται μέσα από μεταφυσικές αναζητήσεις ή
θρησκευτικές ψευδαισθήσεις αλλά γεννιέται και διε-
ξάγεται μέσα από την ακριβή παρατήρηση των πλέ-
ον συνηθισμένων και κοινότοπων πράξεων και λέξε-

ων. Θάνατος και χρόνος είναι το ίδιο πράγμα. Ο ίδιος ο χρόνος συχνά ταυτίζεται με τον θάνατο και η ζωή γίνεται μια καθημερινή εμπειρία θανάτου. Ο θάνατος είναι ο τελετάρχης της επικείμενης κηδείας μας. Η ζωτικότητα του έρωτα είναι μια ψευδαίσθηση της στιγμής: το αίτημα της αιωνιότητας μπορούμε να το εμπιστευθούμε στην ποίηση, που έχει την ικανότητα να εκμηδενίζει τον χρόνο, όπως γράφει ο Βαγενάς στο δοκίμιό του «Ποίηση και πραγματικότητα»:

Η ποίηση είναι ο χρόνος του άχρονου παρόντος. Γιατί απογυμνώνει το παρελθόν και το παρόν από τη χρονικότητά τους: αποχρονολογεί τις εικόνες του παρελθόντος αποσπώντας τις από τη μνήμη· απαλείφει από το παρόν τα επίκαιρα στοιχεία του εμβαπτίζοντάς το σε μια παρθενική λήθη. Παρελθόν και παρόν συναντιούνται στην ποίηση σ' ένα χρονικό σημείο, σ' ένα βαθύ, ακατάλυτο, αέναο παρόν.

Η ποίηση λοιπόν μπορεί να επιτελέσει «μαγικές» πράξεις. Μπορεί να δώσει υπόσταση και μορφή στο αδιόρατο. Ο Βαγενάς προσπαθεί να συμπυκνώσει σε ήχους αναγνωρίσιμους τη ροή του αίματος στις φλέβες και τις περίπλοκες διεργασίες του εγκεφάλου. Η δυνατότητα του συγκεκριμένου δεν είναι μια υπόθεση ξεγραμμένη, αυτό που δεν φαίνεται και δεν γίνεται αισθητό αποκτά χαρακτηριστικά απτά, χρώματα, ειδικό βάρος.

Η τελευταία ποιητική συλλογή του Νάσου Βαγενά, οι *Βάρβαρες Ωδές* (1992), που είναι μια απότιση φόρου τιμής στον Ανδρέα Κάλβο (τον μεγάλο Έλληνα ποιητή του 19ου αιώνα, φίλο του Φόσκολο) είναι

πυκνή, σκληρή. Οι λέξεις βαραίνουν με έναν ιδιότυπο τρόπο. Ο ουρανός είναι όπως το δάχτυλο ενός γιγαντιαίου κούρου που απειλεί όχι μόνο ως φυσική οντότητα αλλά και ως ρηματική κατασκευή. Αυτή η μπαρόκ παρομοίωση είναι δική μου, γιατί ο Βαγενάς εκτονώνει τη δύναμη των στίχων του με λέξεις ηχητικά μόνο ελαφρότερες («στην πορφυρή στιγμή / τ' ουρανού όταν ξημερώνει»· «και ψηλά στον ουρανό / τα σύννεφα μολαταύτα προχωρούν / στον προορισμό τους»· «Ποτέ μου δεν κατάλαβα τη δίψα τ' ουρανού») επιτυγχάνοντας μια λεπτή ισορροπία ανάμεσα στο φως και τη σκιά, στη μέρα και τη νύχτα («Αγγίζω τα μαλλιά σου που υφαίνουν / το λευκό σκοτάδι της μέρας»· «Τι να διαλέξω; / τη νύχτα η την ιδέα της νύχτας;»· «το πρωί τα πετεινά / τσιμπολογούν τα υπολείμματα / του σκότους»).

Το κάθε ποίημα γλιστράει ανάμεσα από λέξεις φαινομενικής ασάφειας που συνθέτουν όμως εικόνες μεγάλης διαύγειας και ακριβείας: «Τα χέρια μου μικραίνουν. Μικραίνουν ολοένα»· «Τα τριαντάφυλλα φουσκώνουν στα βήματά του»· «Οι ρυτίδες είναι τα θολά / ποτάμια που περνάς μια φορά μόνο»· «ίσως η αλήθεια να εξαρτάται από μια / βόλτα στη λίμνη». Τα χρώματα δεν έχουν αποχρώσεις, είναι ισχυρά και καθορισμένα (κόκκινο, άσπρο, μαύρο, πράσινο, πορτοκαλί): «Πράσινο πάνω στο μαύρο»· «μια μαύρη μαργαρίτα»· «ένα ανόητο πορτοκαλί»· «Να ο άνεμος φυσά / στροβιλίζοντας στον αέρα / χιλιάδες φύλλα. Πράσινα. Κόκκινα / Κίτρινα. Μαύρα».

Οι εικόνες, στο χείλος πάντα της μνήμης, ψηλαφούν το παρόν και παραμένουν ασυναίσθητα καρφωμένες στην ενδιάθετη επαναλαμβανόμενη, ανάγνωση που επιβάλλουν. Κάθε επανάγνωση είναι ένα άλλο βλέμμα, μια άλλη προοπτική. Ακόμη μια φορά ο Βαγενάς προσφέρει στον αναγνώστη του μια πρό-

κληση, τη συνήθη και καθημερινή πρόκληση της αναμέτρησης με τον χρόνο. Το παιχνίδι βρίσκεται για ένα λεπτό στα χέρια του, ή –καλύτερα– στις λέξεις του, στους στίχους ενός ανθρώπου που γνωρίζει πόσο η ποίηση μπορεί να δώσει την ευτυχισμένη ψευδαίσθηση ότι έχει κάνει τη σωστή κίνηση στην παρτίδα ανάμεσα στη ζωή και τον θάνατο.

1997

Μετάφραση: Ιωάννα Πετρινού